

**ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНО-ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

Кафедра публічного управління і адміністрування

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ 9

з навчальної дисципліни «Правознавство»

за темою —

ОСНОВИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Херсон - 2021

Лекція 9. Основи кримінального права

План

1. Загальна характеристика кримінального права.
2. Поняття і ознаки злочину. Склад злочину.
3. Стадії вчинення злочину. Співучасть у вчиненні злочину.
4. Поняття неосудності.
5. Види кримінальних покарань.
6. Обставини, які пом'якшують та обтяжують покарання.
7. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх.

1. Загальна характеристика кримінального права.

Кримінальне законодавство — це система встановлених кримінальних законів, які визначають основи і принципи кримінальної відповідальності, встановлюють, які саме суспільно небезпечні діяння є злочинами і яке покарання може бути застосоване до особи, що його скоїла.

Основними джерелами кримінального права є Конституція України і Кримінальний кодекс України, який набув чинності з 01.09.2001 року

Загальна частина Кримінального кодексу містить загальні норми, межі дії кримінального законодавства у просторі й часі, найпринциповіші норми загального значення, які визначають підстави кримінальної відповідальності, питання осудності й неосудності, тлумачать поняття злочину, форми вини, види й форми співучасті, називають види покарання за злочин і правила їх призначення, регулюють інститути, що пов'язані зі звільненням від кримінальної відповідальності та покарання, особливості кримінальної відповідальності й покарання неповнолітніх.

Особлива частина визначає кримінальну відповідальність із зазначенням видів і меж, в яких вона призначається за конкретні злочини. Норми Загальної частини розкриваються на базі Особливої частини.

Кримінальний кодекс України діє відносно певного кола осіб, у певних просторових та часових межах. Так, згідно зі ст. 4 КК України злочинність і караність діяння визначаються законом про кримінальну відповідальність, який діяв на час учинення цього діяння. Часом учинення злочину визнається час учинення особою передбаченої законом про кримінальну відповідальність дії або бездіяльності. Закон про кримінальну відповідальність, який скасовує злочинність діяння або пом'якшує кримінальну відповідальність, має *зворотню дію* у часі, тобто поширюється на осіб, що вчинили відповідні діяння до набрання таким законом чинності, у тому числі на осіб, які відбувають покарання або відбули покарання, але мають судимість.

Закон про кримінальну відповідальність, що встановлює злочинність діяння або посилює кримінальну відповідальність, не має зворотної дії в часі.

У відповідності до ст. 6 КК України особи, які вчинили злочини на території України, підлягають кримінальній відповідальності за КК України. Злочин визнається вчиненим на території України, якщо його було почато, продовжено, закінчено або припинено на території України, а також, якщо його виконавець або хоча б один зі співучасників діяв на території України.

Питання про кримінальну відповідальність дипломатичних представників іноземних держав та інших громадян, які за законами України і міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, не є підсудні у кримінальних справах судам України, в разі вчинення ними злочину на території України вирішується дипломатичним шляхом.

Ст. 7 КК України визначено, що громадяни України та особи без громадянства, що постійно проживають в Україні, які вчинили злочини за її межами, підлягають кримінальній

відповідальності за КК України, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Згідно зі ст. 8 КК України, іноземці або особи без громадянства, що не проживають постійно в Україні, які вчинили злочини за її межами, несуть в Україні відповідальність у випадках, передбачених міжнародними договорами, або якщо вони вчинили особливо тяжкі злочини проти прав і свобод громадян України або інтересів України.

Разом з тим, ст. 25 Конституції України встановлює, що громадянин України не може бути виданий іноземній державі. Це правило поширюється і на ті випадки, коли іноземна держава хоче покарати українського громадянина за вчинений на її території злочин. Видача з цією самою метою іноземців чи осіб без громадянства може мати місце, якщо вона передбачена відповідними міжнародними договорами.

2. Поняття і ознаки злочину. Склад злочину.

Злочин є певною протиправною поведінкою особи, що має об'єктивні і суб'єктивні ознаки. Поведінці притаманні мотивація і цілеспрямованість, що є проявом волі і свідомості людини.

Поняття злочину законодавчо сформульовано у ст.11 КК України: *“Злочином є передбачене Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину”*. Для з'ясування питання, чи є вчинене діяння злочином, необхідно чітко визначити ознаки злочину.

Основні ознаки злочину.

1. *Суспільна небезпечність діяння* – це оцінкова категорія, що характеризується певними діями або бездіяльністю, завдає шкоди чи створює загрозу заподіяння такої шкоди об'єктам, які охороняються законом. Суспільна небезпечність виражає зовнішній зміст злочину.

Кримінальний кодекс України передбачає, що не є злочином дія або бездіяльність, яка хоча формально й має ознаки будь-якого передбаченого цим кодексом діяння, але через неістотність не становить суспільної небезпеки, тобто не заподіяла і не могла заподіяти значної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі.

2. *Винність* є важливою ознакою, що виражає внутрішній зміст злочину. Ця ознака чітко відбиває принцип суб'єктивного ставлення – відповідальність і карність тільки за наявності вини. Винність означає, що злочинним діянням вважається таке, що вчинене свідомо, тобто винно (умисно чи з необережності). Без доведеності вини відсутній злочин. Діяння може бути суспільно небезпечним, але якщо не доведено факту винності, воно не є злочином.

3. *Кримінальна протиправність* – це формальна ознака злочину, яка означає, що тільки те діяння, яке прямо визначене кримінальним законом як злочин, можна вважати злочином. Кримінальний кодекс України містить вичерпний перелік злочинів, за які законом передбачено кримінальну відповідальність.

4. *Карність* - погроза застосування покарання за злочин, що міститься у кримінально-правових санкціях. Протиправне діяння буде карним, якщо воно суспільно небезпечне і визначається кримінальним законом як злочин.

Тільки сукупність зазначених чотирьох ознак характеризує діяння, вчинене суб'єктом злочину, як злочин.

Злочини поділяються на види за ступенем тяжкості. До них належать:

- *Злочини невеликої тяжкості*, за які законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк щонайбільше двох років або інше, більш м'яке. Наприклад, ст. 299 КК України за жорстоке поводження з тваринами, вчинене із застосуванням жорстоких методів або з хуліганських мотивів, а також у разі нацькування тварин одна на одну, вчиненого з хуліганських чи корисливих мотивів, передбачено покарання у вигляді штрафу до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арешту на строк до шести місяців.
- *Злочини середньої тяжкості*, за які законом передбачено покарання у вигляді

позбавлення волі на строк щонайбільше п'ять років. Наприклад, за хуліганство, вчинене групою осіб (ст. 296 КК України), встановлено покарання у вигляді обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на строк до чотирьох років.

- *Тяжкі злочини*, за які передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк щонайбільше десять років. Наприклад, грабїж, поєднаний з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище або заподіянням значної шкоди потерпілому, карається позбавленням волі на строк від чотирьох до восьми років (ст. 186 КК України).
- *Особливо тяжкі злочини*, за які передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк понад десять років або довічне позбавлення волі. До цієї групи злочинів належить умисне вбивство, вчинене з корисливих, хуліганських мотивів, на замовлення, з особливою жорстокістю, яке карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі (ст. 115 ч. 2 КК України).

Склад злочину – це сукупність передбачених кримінальним законом ознак, які визначають суспільно-небезпечне діяння як злочин.

Елементи складу злочину:

1. *Об'єкт* злочину – те, на що спрямований злочин: власність, майнові та немайнові права, свободи і обов'язки громадян;
2. *Суб'єкт* злочину – фізична осудна особа, яка вчинила злочин (нею можуть бути громадяни України, іноземці, особи без громадянства, що досягли 16, в окремих випадках – 14 років);
3. *Об'єктивна сторона* злочину – зовнішня форма злочинної діяльності, яка піддається спостереженню, оцінці.

Включає:

- а) суспільно небезпечне діяння;
 - б) злочинний наслідок діяння;
 - в) причинний зв'язок між ними;
 - г) спосіб вчинення діяння;
 - д) місце, час, знаряддя і засоби вчинення злочину.
4. *Суб'єктивна сторона злочину*: вина – наявність у особи психічного ставлення до дії або бездіяльності у формі умислу або необережності.

Форми вини:

- *умисел*: прямий; непрямий;
- *необережність*: злочинна недбалість; злочинна самовпевненість.

Мета злочину – це прагнення особи, яка вчиняє суспільно небезпечне діяння, досягти його злочинного результату.

Мотив злочину – це внутрішні процеси, що відображаються у свідомості особи і спонукають її вчинити злочин.

Обставини, що виключають суспільну небезпечність діяння.

Кримінальний кодекс України визначає обставини, що виключають суспільну небезпечність і протиправність діяння, а саме:

- *Необхідна оборона* (дії, вчинені з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, необхідної і достатньої в даній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання, якщо при цьому не було допущено перевищення меж необхідної оборони).
- *Уявна оборона* (дії, пов'язанні з заподіянням шкоди за таких обставин, коли реального суспільно небезпечного посягання не було, і особа, неправильно оцінюючи дії потерпілого, лише помилково припускала наявність такого посягання).
- *Затримання особи, що вчинила злочин* (дії потерпілого та інших осіб безпосередньо після вчинення посягання, спрямовані на затримання особи, яка вчинила злочин, і доставлення її відповідним органам влади, якщо при цьому не було допущено перевищення заходів,

- необхідних для затримання такої особи);
- *Крайня необхідність* (заподіяння шкоди інтересам, що охороняються законом у стані крайньої необхідності, тобто для усунення небезпеки, що безпосередньо загрожує особі чи охоронюваним законом правам цієї людини або інших осіб, а також суспільним інтересам чи інтересам держави, якщо цю небезпеку в даній обстановці не можна було усунути іншими засобами і якщо при цьому не було допущено перевищення меж крайньої необхідності).
 - *Фізичний або психічний примус* (дія або бездіяльність особи, яка заподіяла шкоду інтересам, що охороняються законом, вчинена під безпосереднім впливом фізичного та психічного примусу, внаслідок якого особа не могла керувати своїми вчинками);
 - *Виконання наказу або розпорядження* (дія або бездіяльність особи, що заподіяла шкоду інтересам, що охороняються законом, визнається правомірною, якщо вона була вчинена з метою виконання законного наказу або розпорядження).
 - *Діяння, пов'язане з ризиком* (тобто дія або бездіяльність, яка заподіяла шкоду інтересам, що охороняються законом, якщо це діяння було вчинене в умовах виправданого ризику для досягнення значної суспільно корисної мети).
 - *Виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації* (вимушене заподіяння шкоди інтересам, що охороняються законом, особою, яка відповідно до закону виконувала спеціальне завдання, беручи участь в організованій групі чи злочинній організації з метою попередження чи розкриття їх злочинної діяльності).

3. Стадії вчинення злочину. Співучасть у вчиненні злочину.

Стадії вчинення злочину – це певні етапи підготовки і здійснення навмисного злочину, які різняться за характером дій на кожному етапі. Існують три стадії вчинення злочину: готування до злочину; замах на злочин; завершений злочин (ст. 13 КК України).

Готування до злочину – це підшукування або пристосування засобів чи знарядь або інше умисне створення умов для вчинення злочину.

Підшукування – це придбання, пошук, виявлення різних засобів або знарядь вчинення злочину.

Пристосування – ці діяння, які змінюють форму певних засобів і знарядь з метою надання їм якості засобів чи знарядь злочинів, їх відповідний ремонт тощо.

Інше умисне створення умов для вчинення злочину – це пошук співучасників, розробка плану злочину, вивчення місця вчинення злочину тощо. Готування до злочину підлягає під кримінальну відповідальність (ст. 14 КК України).

Замах на злочин – це умисна дія, безпосередньо спрямована на вчинення злочину, але не доведена до кінця через обставини, що не залежали від волі винного. Наприклад, винний стріляв у потерпілого з метою вбити його і схибив.

Замах на злочин підпадає під кримінальну відповідальність (ст. 15 КК України).

Завершеним злочин вважається тоді, коли завершено діяння, яке має всі вказані в законі ознаки складу злочину (об'єктивні й суб'єктивні).

Добровільна відмова від доведення злочину до кінця – це добровільне й остаточне припинення особою з власної волі приготування до злочину або замаху на злочин (попередньої злочинної діяльності), якщо при цьому вона усвідомлювала можливість доведення злочину до кінця (ст. 17 КК України).

Добровільна відмова від злочину – це обставина, через яку особа звільняється від кримінальної відповідальності. Але особа, що добровільно відмовилася від доведення злочину до кінця, підлягає кримінальній відповідальності лише тоді, коли фактично вчинене нею діяння містить склад іншого злочину. Наприклад, особа А. намагається вбити особу Б., шляхом підпалення будинку, але коли димовка загорілася, А. отямилася і почала гасити пожежу. Дах провалився й особа Б. отримала середньої тяжкості тілесні ушкодження. Особа А. звільняється від кримінальної відповідальності за вбивство, але нестиме відповідальність за заподіяння середньої тяжкості тілесні ушкодження.

Співучасть у вчиненні злочину

Співучастью у злочині є умисна спільна участь кількох суб'єктів злочину у вчиненні умисного злочину (ст. 26 КК України).

У кримінальному праві розрізняють такі форми співучасті .

1. *Співучасть без попередньої домовленості* виявляється тоді , коли діяльність одного співучасника приєднується до діяльності інших у процесі скоєння злочину.
2. *Співучасть за попередньою домовленістю* існує в елементарній формі й у формі організованої групи У першому випадку укладається звичайна угода про скоєння одного злочину .
3. *Організована група* – це стійка група , яка здійснює певні злочини .
4. *Злочинна організація* – особливо стійка організована група осіб з розподілом ролей (наприклад банда).

За співучастью у вчиненні злочину розрізняють таких осіб:

- *Виконавець* (ч. 2 ст. 27 КК України) – це особа, яка безпосередньо вчинила злочин, тобто виконала повністю або частково об'єктивний аспект злочину. Без виконавця немає співучасті .
- *Організатор* (ч. 3 ст. 27 КК України) – це особа , яка керувала , організовувала вчинення злочину і спрямовувала злочинну діяльність співучасників .
- *Підбурювач* – це особа , яка схилила до вчинення злочину погрозою, підкупом , примусом , умовляннями або в інший спосіб (ч. 4 ст. 27 КК України)
- *Пособник* – це особа , яка порадами , вказівками , наданням засобів чи знарядь або усуненням перешкод сприяла вчиненню злочинних дій виконавцем (ч. 5 ст. 27 КК України).

4. Поняття неосудності.

Суб'єктом злочину є осудна фізична особа, яка під час вчинення злочину могла усвідомлювати свої дії або керувати ними.

Кримінальний кодекс України дає характеристику осудності, обмеженій осудності, неосудності.

Осудність – психічна властивість особи усвідомлювати фактичний зміст вчиненого нею діяння та керуватись такою усвідомленістю

Обмежена осудність - осудна особа, яка під час вчинення злочину, через наявний у неї психічний розлад не була здатна повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність); яка не могла повною мірою керувати своїми діями (бездіяльністю) підлягає кримінальній відповідальності (ч.1 ст.20), але суд може врахувати це при визначенні покарання або застосовувати примусові заходи медичного характеру.

Не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка під час вчинення суспільно-небезпечного діяння, передбаченого Кримінальним кодексом України, перебувала у стані неосудності.

Неосудність – нездатність особи, яка вчинила злочин, усвідомлювати фактичний характер та суспільну небезпечність свого діяння або керувати ним внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу душевної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану (ч.2 ст.19 Кримінального кодексу)

Критерії неосудності:

- медичний;
- юридичний;

Ознаки медичного критерію:

- хронічна душевна хвороба (епілепсія, шизофренія, прогресуючий параліч);
- тимчасовий розлад психічної діяльності (гарячка, реактивний стан в наслідок тяжкого душевного потрясіння);
- слабоумство (олігофренія, дебільність, ідіотія);

- інший хворий стан (психопатія, неврози)

Ознаки юридичного критерію:

- нездатність особи усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпечність свого діяння (інтелектуальний момент);
- нездатність особи керувати своїми діями або бездіяльністю (вольовий момент)

Тільки сукупність одного юридичного та одного медичного критеріїв є підставою для визнання особи неосудною.

Стан алкогольного сп'яніння, вживання наркотичних або інших одурманюючих речовин не звільняє від кримінальної відповідальності (ст.21 Кримінального кодексу).

5. Види кримінальних покарань.

Кримінальне покарання — це особливий захід державного примусу, що застосовується судом від імені держави до особи, винної у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого.

Застосовуючи кримінальне покарання, держава переслідує наступні цілі:

- настання негативних наслідків для винного (кара);
- виправлення і перевиховання засудженого;
- запобігання вчиненню засудженим нових злочинів (спеціальне попередження);
- запобігання вчиненню злочинів іншими особами (загальне попередження).

Кримінальне покарання характеризується тим, що воно:

- призначається тільки за вироком суду і відповідно до закону;
- призначається лише до від імені держави і в інтересах всього суспільства, а отже має публічний характер;
- має особистий, персоніфікований характер і не може розповсюджуватися на інших осіб;
- полягає у тому, що засуджений зазнає кари за вчинений злочин, тобто певних втрат і страждань, передбачених кримінальним і виправно-трудовим законом;
- має спеціальну мету і тягне судимість;
- не має на меті завдати фізичних страждань засудженій особі або принижувати її гідність;
- являє собою справедливий акт правосуддя.

Кримінальний кодекс передбачає 12 видів покарань, які поділяються на основні, додаткові та змішані, що можна прослідкувати по таблиці:

Види кримінальних покарань:

<i>Основні:</i>	<i>Додаткові:</i>	<i>Змішані:</i>
<ul style="list-style-type: none"> • громадські роботи; • виправні роботи; • службові обмеження для військовослужбовців; • арешт; • обмеження волі; • тримання в дисциплінарному батальйоні; • позбавлення волі на певний строк; • довічне ув'язнення. 	<ul style="list-style-type: none"> • позбавлення військового, спеціального рангу, чину, кваліфікаційної категорії чи класу; • конфіскація майна. 	<p>(можуть застосовуватися як основні, так і як додаткові покарання):</p> <ul style="list-style-type: none"> • штраф; • позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Види основних покарань:

1. *Громадські роботи* полягають у виконанні засудженим у вільний від роботи чи навчання час безоплатних суспільно корисних робіт, вид яких визначають органи місцевого самоврядування. Громадські роботи встановлюються на строк від шістдесят до двохсот сорока годин і відбуваються не більш як чотири години на день. Громадські роботи не призначаються особам, визнаним інвалідами першої або другої групи, вагітним жінкам, особам, які досягли пенсійного віку, а також військовослужбовцям строкової служби.

2. Покарання у формі *виправних робіт* встановлюється на строк від шести місяців до двох років і відбувається за місцем роботи засудженого. Із суми заробітку засудженого до виправних робіт провадиться відрахування в доход держави у розмірі, встановленому вироком суду, в межах від десяти до двадцяти відсотків. Виправні роботи не застосовуються до вагітних жінок та жінок, які перебувають у відпустці по догляду за дитиною, до непрацевдатних, до осіб, що не досягли 16-річного віку, та тих, що досягли пенсійного віку, а також до військовослужбовців, працівників правоохоронних органів, нотаріусів, суддів, прокурорів, адвокатів, державних службовців, посадових осіб органів місцевого самоврядування.
3. Покарання у формі *службового обмеження* застосовується до засуджених *військовослужбовців*, крім військовослужбовців строкової служби, на строк від 6 місяців до 2 років у випадках, передбачених КК України, а також у випадках, коли суд, враховуючи обставини справи та особу засудженого, вважатиме за можливе замість обмеження волі чи позбавлення волі на строк не більше 2 років призначити службове обмеження на той самий строк.
4. Покарання у формі *арешту* полягає в триманні засудженого в умовах ізоляції і встановлюється на строк від одного до шести місяців. Військовослужбовці відбувають арешт на гауптвахті. Арешт не застосовується до осіб віком до 16 років, вагітних жінок та до жінок, які мають дітей віком до 7 років.
5. Покарання у формі *обмеження волі* полягає у триманні особи в кримінально-виконавчих установах відкритого типу без ізоляції від суспільства в умовах здійснення за нею нагляду з обов'язковим залученням засудженого до праці. Обмеження волі встановлюється на строк від 1 до 5 років. Обмеження волі не застосовується до неповнолітніх, вагітних жінок і жінок, що мають дітей віком до 14 років, до осіб, що досягли пенсійного віку, військовослужбовців строкової служби та до інвалідів першої і другої груп.
6. Покарання у формі *тримання в дисциплінарному батальйоні* призначається *військовослужбовцям* строкової служби на строк від шести місяців до двох років у випадках, передбачених КК України, а також, якщо суд, враховуючи обставини справи та особу засудженого, вважатиме за можливе замінити позбавлення волі на строк не більше 2 років триманням у дисциплінарному батальйоні на той самий строк. Тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців замість позбавлення волі не може застосовуватися до осіб, які раніше відбували покарання у вигляді позбавлення волі.
7. Покарання у вигляді *позбавлення волі на певний строк* полягає в ізоляції засудженого та поміщенні його на певний строк до кримінально-виконавчої установи. Позбавлення волі встановлюється на строк від 1 до 15 років.
8. *Довічне позбавлення волі* встановлюється за вчинення особливо тяжких злочинів і застосовується лише у випадках, спеціально передбачених КК України, якщо суд не вважає за можливе застосувати позбавлення волі на певний строк. Довічне позбавлення волі не застосовується до осіб, що вчинили злочини у віці до 18 років і до осіб у віці понад 65 років, а також до жінок, що були в стані вагітності під час вчинення злочину або на момент винесення вироку.
9. Засуджена за тяжкий чи особливо тяжкий злочин особа, яка має військове, спеціальне звання, ранг, чин або кваліфікаційний клас, може бути *позбавлена за вироком суду цього звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу*.
10. Покарання у формі *конфіскації майна* полягає в примусовому безоплатному вилученні у власність держави всього або частини майна, яке є власністю засудженого. Якщо конфіскується частина майна, суд повинен зазначити, яка саме частина майна конфіскується, або перелічити предмети, що конфіскуються.
11. *Штраф* - це грошове стягнення, що накладається судом у випадках і межах, установлених в Особливій частині КК України. Розмір штрафу визначається судом залежно від тяжкості вчиненого злочину та з урахуванням майнового стану винного в межах від тридцяти до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, якщо статтями КК України не передбачено вищого розміру штрафу. Штраф як додаткове

покарання може бути призначений лише тоді, коли його спеціально передбачено в санкції статті Особливої частини КК України. У разі неможливості сплати штрафу суд може замінити несплачену суму штрафу покаранням у виді громадських робіт із розрахунку: десять годин громадських робіт за один установлений законодавством неоподатковуваний мінімум доходів громадян, або виправними роботами із розрахунку один місяць виправних робіт за чотири встановлених законодавством неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, але на строк не більше двох років.

12. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю може бути призначене як основне покарання на строк від двох до п'яти років або як додаткове покарання на строк від одного до трьох років.

6. Обставини, які пом'якшують та обтяжують покарання.

Обставини, які пом'якшують покарання.

Закон враховує обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання за вчинений злочин. Так, згідно зі ст. 66 КК України, *обставинами, які пом'якшують покарання*, визнаються:

- а) з'явлення із зізнанням, щире каяття або активне сприяння розкриттю злочину;
- б) добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди;
- в) вчинення злочину неповнолітнім;
- г) вчинення злочину жінкою в стані вагітності;
- д) вчинення злочину внаслідок збігу тяжких особистих, сімейних чи інших обставин;
- е) вчинення злочину під впливом погрози, примусу або через матеріальну, службову чи іншу залежність;
- ж) вчинення злочину під впливом сильного душевного хвилювання, викликаного неправомірними або аморальними діями потерпілого;
- з) вчинення злочину з перевищенням меж крайньої необхідності;
- и) виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, поєднане з учиненням злочину у випадках, передбачених КК України.

При призначенні покарання суд може визнати такими, що його пом'якшують, інші обставини, не зазначені вище.

Обставинами, які обтяжують покарання.

Ними є:

- а) вчинення злочину особою повторно та рецидив злочинів;
- б) вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою;
- в) вчинення злочину на ґрунті расової, національної чи релігійної ворожнечі або розбрату;
- г) вчинення злочину у зв'язку з виконанням потерпілим службового або громадського обов'язку;
- д) тяжкі наслідки, завдані злочином;
- е) вчинення злочину щодо малолітнього, особи похилого віку або особи, що перебуває в безпорадному стані;
- ж) вчинення злочину щодо вагітної жінки, коли винний знав про її стан;
- з) вчинення злочину щодо особи, яка перебуває в матеріальній, службовій чи іншій залежності від винного;
- и) вчинення злочину з використанням малолітнього або особи, що страждає психічним захворюванням чи недоумством;
- к) вчинення злочину з особливою жорстокістю;
- л) вчинення злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій;
- м) вчинення злочину загально небезпечним способом;
- н) вчинення злочину особою, що перебуває у стані алкогольного сп'яніння або у стані,

викликаному вживанням наркотичних або інших одурманюючих засобів.

Перелік цих обставин є вичерпним і не може бути змінений або доповнений при призначенні покарання.

7. Обставини, які пом'якшують та обтяжують покарання Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх.

Неповнолітні несуть кримінальну відповідальність на тих самих засадах, що й дорослі злочинці. Кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення злочину виповнилося 16 років.

Особи, які вчинили злочин у віці від 14 до 16 років, підлягають кримінальній відповідальності за окремі види злочинів, а саме: за умисне вбивство, посягання на життя громадського чи державного діяча, працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця, судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною зі здійсненням правосуддя, захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги, представника іноземної держави, умисне тяжке тілесне ушкодження, умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження, диверсію, бандитизм, терористичний акт, захоплення заручників, згвалтування, насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, крадіжку, грабїж, розбій, вимагання, умисне знищення або пошкодження майна, пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів, угон або захоплення залізничного рухомого складу, повітряного, морського чи річкового судна, незаконне заволодіння транспортними засобами, хуліганство.

Згідно зі ст. 97 КК України, неповнолітнього, який уперше вчинив злочин невеликої тяжкості може бути звільнено від кримінальної відповідальності, якщо його виправлення можливе без застосування покарання. У цих випадках суд застосовує до неповнолітнього примусові заходи виховного характеру. Зазначені примусові заходи виховного характеру суд застосовує і до особи, яка до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки злочину.

Згідно зі ст. 105 КК України, неповнолітній, який учинив злочин невеликої або середньої тяжкості, може бути звільнений судом від покарання, якщо буде визнано, що внаслідок щирого розкаяння та подальшої бездоганної поведінки він на момент постановлення вироку не потребує застосування покарання. У цьому разі суд застосовує до неповнолітнього такі примусові заходи виховного характеру:

- 1) застереження;
- 2) обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього;
- 3) передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їхнє прохання;
- 4) покладання на неповнолітнього, який досяг 15-річного віку і має майно, кошти або заробіток, обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків;
- 5) направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків для його перевиховання, але на строк, що не перевищує трьох років. Умови перебування у цих установах неповнолітніх та порядок їх залишення визначаються законом.

До неповнолітнього може бути застосовано одночасно кілька примусових заходів виховного характеру. Тривалість заходів виховного характеру встановлюється судом, який їх призначає. Суд може також визнати за необхідне призначити неповнолітньому вихователя в порядку, передбаченому законом.

Відповідно до ст. 98 КК України, до неповнолітніх, визнаних винними у вчиненні злочину, судом можуть бути застосовані такі основні покарання:

- штраф (в межах 500 неоподаткованих мінімумів доходів громадян);
- громадські роботи (30-120 годин, не більше 2-х годин на день);
- виправні роботи (від 2-х місяців до одного року);

- арешт (15-45 діб);
 - позбавлення волі на певний строк (до 10 років, в окремих випадках – до 15 років).
- До неповнолітніх можуть бути застосовані додаткові покарання у вигляді штрафу та позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.
- До осіб, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі за злочин, вчинений у віці до 18-ти років, може бути застосоване умовно-дострокове звільнення від відбування покарання незалежно від тяжкості вчиненого злочину. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання може бути застосоване, якщо засуджений сумлінною поведінкою та ставленням до праці та навчання довів своє виправлення.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ

1. Що таке злочин? Охарактеризуйте його ознаки.
2. Перелічіть обставини, що виключають суспільно небезпечні діяння.
3. Дайте визначення поняття „співучасть у злочині”, охарактеризуйте співучасників злочину.
4. Види покарань за Кримінальним кодексом України.
5. Проаналізуйте злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту на залізничному транспорті.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Закон, що посилює кримінальну відповідальність:
 - а) не має зворотної сили;
 - б) має зворотну силу.
2. Вина може виражатися у формі:
 - а) умислу;
 - б) діяльності;
 - в) бездіяльності;
 - г) необережності.
3. Допишіть види злочинів за ступенем тяжкості:
 - а) особливо тяжкі злочини;
 - б)
 - в)
 - г) злочини, які не являють великої суспільної небезпеки
4. Викресліть зайве. Ознаками злочину є:
 - а) протиправність;
 - б) жадність;
 - в) вина;
 - г) мотив.
5. Серед співучасників розрізняють:
 - а)
 - б)
 - в) підбурювач;
 - г)
6. Видами кримінального покарання є:
 - а) застереження;
 - б) обмеження дозвілля;
 - в) позбавлення права займатися певною діяльністю;
 - г) обмеження волі.
7. Пом'якшуючою обставиною є вчинення злочину:
 - а) інвалідом;
 - б) групою осіб;
 - в) у стані алкогольного сп'яніння;
 - г) неповнолітнім.

ЮРИДИЧНИЙ ПРАКТИКУМ

1. М. працював на будівництві. Щоб перейти працювати в сусідній під'їзд, М. вирішив скористатися шляхом через балкони. Він поклав дошку на два сусідні балкони. Зіскакуючи з дошки, похитнув її, і дошка полетіла з третього поверху вниз, де в цей час працював Н. Дошка впала на Н. і нанесла тяжкі тілесні пошкодження. Як визначається форма вини М. у даному випадку?
2. Троє підлітків Андрій (14 р.), Сергій (15 р.) та Вадим (16 р.) у міському парку зупинили громадянина Вовченка і забрали у нього годинник та гроші. Визначте ознаки та склад злочину?
3. Група неповнолітніх, серед яких було двоє дівчат і хлопці, поверталися додому з дискотеки. Коли вони проходили повз кладовище, 17-літній Гладій та 15-літній Мелешко, перебуваючи напідпитку, пошкодили два могильних пам'ятника і тут же були затримані сторожем. У своїх показаннях хлопці стверджували, що у стані сп'яніння вони не розуміли, що роблять. Чи є дії хлопців злочинними? Які міри можуть бути застосовані до них?
4. Школяр переходив дорогу в недозволеному місті, був збитий автомашиною, водій якої, як виявилось, не міг своєчасно загальмувати. Доставивши потерпілого в лікарню, водій через деякий час дізнався, що підліток помер. Які обставини буде враховувати суд при розгляді справи?